

УДК 340:316.61-057.36

С. Скуріхін,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри військової підготовки
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Збройні Сили України як інститут держави посідають особливе місце в її механізмі. Специфіка призначення і діяльності Збройних Сил, високі психологічні та фізичні навантаження під час військової служби, підвищене почуття обов'язку перед державою та інші чинники сприяють виокремленню військовослужбовців в окрему соціальну спільність. Правові аспекти посідають одне з найважливіших місць в існуванні цього інституту, оскільки проходження військової служби, взаємини між військовослужбовцями, військова дисципліна, несення бойового чергування, правила поведінки на полі бою та інші питання строго регламентовані в міжнародних договорах, законах і підзаконних актах. Сприйняття норм військового права та їх дотримання, формування правової активності та правової культури багато в чому пов'язані з процесом правової соціалізації військовослужбовців у специфічних умовах військової служби.

Термін «соціалізація» (від лат. *socialis* — соціальний) було введено французьким соціологом і філософом Е. Дюркгеймом для позначення процесу розвитку соціальної природи людини [1, 67]. Людина приходить у цей світ і вже застає такі, що склалися до неї, соціальні (у тому числі правові) ролі, державу, законодавство, сталі соціальні відносини. Щоб стати особою, вона повинна їх інтеріоризувати: не просто дізнатися про їх існування з підручників, але навчитися на особистому досвіді їх «грати» [2, 340]. Існує безліч різних трактувань

процесу соціалізації. Французький соціолог Г. Тард вважав, що в основі соціалізації лежить принцип наслідування. Американський соціолог Т. Парсонс вбачав у ньому процес інтерналізації суспільних норм, вбирання інформації про значущих Інших. Американський соціолог Дж. Смерзер зазначав, що соціалізація — це досвід, якого набули люди, і цінності, що усвідомлені ними і які потрібні для їх соціальних ролей [3, 202]. Нині соціалізація розглядається як «процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду — трудових навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичуються і передаються від покоління до покоління, процес включення індивіда до системи суспільних відносин і формування у нього соціальних якостей» [4, 441]. Соціалізація дає людині можливість взаємодіяти з іншими людьми, а також сприяє передачі досвіду від покоління до покоління.

На теоретичному рівні виокремлюють механізми соціалізації, під якими розуміють сукупність соціальних процесів, що забезпечують функціонування соціалізаційного процесу. До їх числа належать: а) соціальна адаптація (від лат. *adoption* — пристосування) — процес освоєння індивідом соціальних ролей в соціальній організації, тобто організації взаємодій з іншими індивідами; б) ідентифікація (від лат. *identificare* — ототожнення) — процес фіксації, визначення індивідом усвідомленого і прийнятого сенсу його позиції в соціаль-

ному просторі; в) інтеріоризація (від лат. *interior* — внутрішній) — процес засвоєння соціальних ролей, тобто перенесення соціальних норм і цінностей у внутрішню нормативно-ціннісну структуру особи; г) цілеспрямованість — процес цілеорієнтації індивіда, а також напрацювання цілей і стратегії їх досягнення в соціальному просторі [5, 180].

У процесі соціалізації індивід постійно освоює нові соціальні статуси і засвоює тотожно їм соціальні ролі, що є необхідною умовою його успішного функціонування в суспільстві. Однією з фундаментальних сторін загальної соціалізації є правовий аспект соціалізації особи. Правова соціалізація при цьому є процесом включення індивіда до системи правовідносин цього суспільства, на основі засвоєння всієї правової культури цього суспільства [6, 114]. По суті, правова соціалізація ототожнюється з правовою інкультурацією — процесом, у межах якого індивід засвоює традиційні способи правового мислення і правових дій, що є характерними для правової культури, до якої він належить [7, 57]. Індивід отримує вже готові юридичні знання, уявлення, принципи, ідеї тощо, на основі чого у нього виникає схожий з типовим алгоритм правового мислення стереотип реагування на ту або іншу юридичну ситуацію. Стель юридичної думки, образ правового мислення, іманентно властивий їм зміст обумовлюють відповідну правову поведінку індивідів [8, 34].

Важливим підсумком правової соціалізації є орієнтація індивіда на правомірну поведінку. У процесі правової соціалізації відбувається заміна правомірної поведінки за примусом правомірною поведінкою, зумовленою особистісними переконаннями. Цілі правової соціалізації виявляються досягнутими тоді, коли індивіди, як зазначає Е. Фромм, «досягають такого типу поведінки, при якому вони хочуть діяти так, як вони повинні діяти як члени цього суспільства. Вони повинні бажати робити те, що необхідно для суспільства» [6, 114].

Завдяки правовій соціалізації індивід засвоює правові знання, норми, цінності,

які дозволяють йому функціонувати як повноцінному і повноправному члену суспільства. Зміст правової соціалізації особи охоплює засвоєння: а) юридичної мови соціальної спільноти; б) відповідних способів і методів мислення, властивих правовій культурі; в) форм раціональності і почуттів; г) прийнятих нею правових норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків і методів діяльності тощо [9, 410].

Процес правової соціалізації може бути стихійним і цілеспрямованим [10, 90]. При цьому цілеспрямована правова соціалізація є не що інше, як правове виховання. Розрізняють три форми правової соціалізації: 1) за допомогою навчання — полягає в придбанні елементарних правових знань і засвоєнні відповідних норм. При навчанні прищеплюється певний образ поведінки. Тут найактивніше себе проявляє держава, починаючи із закріплення в законодавстві відповідних норм, утворення державних інститутів і до створення розгалуженої системи загальної і юридичної освіти; 2) шляхом передачі досвіду — відбувається в результаті осмислення власних помилок і подій свого досвіду, а також життєвого досвіду навколишніх людей; 3) «символічна» соціалізація — ґрунтується на власних абстрактних уявленнях людини про право, державу, країну, націю [2, 341].

Індивід проходить процес правової соціалізації впродовж усього свого життя. Особливості й активність цього процесу залежать від багатьох чинників: віку, роду занять, рівня включення індивіда в правове життя. Так, залежно від віку індивід проходить ряд етапів правової соціалізації: у дитячому віці (первинна правова соціалізація); в отрочстві (вторинна правова соціалізація); у зрілому віці (третинна правова соціалізація) [2, 340–341]. При цьому «образ права», сформований в дитячому і підлітковому віці, у міру дорослішання людини доповнюється і зазнає змін, але ніколи не зникає повністю [11, 104].

Правова соціалізація пов'язана також із залученням і входженням людини в ту або іншу професійну групу. На форму-

Від ступеня правової соціалізації курсантів багато в чому залежить їх орієнтація на правомірну поведінку. Розглядаючи умови реалізації правової норми, В. М. Сирих зазначає: по-перше, для того, щоб норма могла бути реалізованою, вона, передусім, має бути засвоєною учасниками правовідносин, переведеною у внутрішній план, закріпленою в мотивах, потребах, цілях індивіда. При цьому не лише норма, але й основні елементи правової системи повинні знайти відображення у внутрішньопсихологічних особливостях особистості. Механізми правової соціалізації створюють немовби основи правової поведінки громадянина. Важко переоцінити значення для правомірної поведінки соціалізації як процесу, що забезпечує інтерналізацію настанов і норм, і змінюючої зовнішні санкції на внутрішній контроль. По-друге, безпосередньо перед ухваленням рішення громадяни співвідносять наявну ситуацію з нормою, приймаючи рішення на основі всього комплексу правових знань, сформованого ставлення до основних елементів правової системи, своєї позиції, інтересів, потреб, знання конкретного закону. Значною мірою характер цього рішення уже зумовлений мірою і характером соціалізації індивіда [6, 112–113].

Правова соціалізація курсантів характеризується вимогою цілісного й комплексного засвоєння і відтворення правового, соціально-професійного і культурного досвіду, що забезпечує їм адаптацію до умов мікро- і макросоціуму, що змінюється, іноді з діаметрально протилежними ціннісними орієнтирами і нерідко з прихованою ворожістю.

Слід зазначити, що соціалізація, у тому числі і правова, може мати і свою протилежність. Якщо сутність процесу соціалізації загалом підходить для засвоєння особистістю соціальних норм, цінностей, ролей, що схвалюються суспільством і спрямовані на його стабілізацію і нормальне функціонування, то категорія «асоціалізація» означає процес засвоєння індивідом певних антигромадських, асоціальних норм, принципів, негативних ролей, настанов,

стереотипів поведінки, які об'єктивно призводять до деформації громадських зв'язків, до дестабілізації суспільства [12, 55]. Протиріччя, що загострюється, між ціннісними орієнтирами, що формуються у військовому навчальному закладі (мир, честь, неприйняття насильства, загальне благо тощо), і ціннісними орієнтирами, що переважають у суспільстві (фінансове благополуччя, кар'єризм, досягнення особистої мети будь-яким шляхом тощо), ускладнює процес правової соціалізації курсантів. При недостатній увазі до вирішення цього протиріччя в навчальному закладі спостерігається заміщення у структурі правової соціалізації майбутнього офіцера позитивних цінностей негативними.

На ці процеси певною мірою впливають негативні армійські традиції, погляди неформальних лідерів, які часто культивують ці традиції, рівень конформності окремо взятого індивіда. Багато правових вчинків у процесі соціалізації пояснюються прагненням до самоствердження у військовому колективі, бажанням отримати визнання, повагу, підтримку товаришів по службі. Встановлено, що впливові групи або конформності піддаються більшою чи меншою мірою всі люди. Конформність — явище соціально-психологічного характеру — постійно є присутнім у будь-якій групі, а міра конформності залежить від роду постійних занять, віку, особистих психологічних якостей суб'єкта [13, 240–243]. Особи, що з різних причин відчужено ставляться до правових цінностей, можуть навчати курсантів військових навчальних закладів протиправній (злочинній) поведінці цілком свідомо, поступово залучаючи їх до протиправної діяльності. Подібний «учитель» може мотивувати злочинну поведінку позитивними, схвалюваними суспільством цінностями, наприклад, чесністю, справедливістю, турботою про ближнього, приховуючи при цьому істинні мотиви [12, 56–57].

Дія асоціальних чинників впливу на свідомість і поведінку курсантів військових навчальних закладів у правовій сфері веде до несумлінного ставлення

orientation to lawful behavior depends on extent of legal socialization of the military personnel.

Література

1. Соціально-психологічні засади професійного спілкування офіцерів : навч. посіб. для курсантів / [А. М. Богуш, О. В. Мазурік, В. І. Паламарчук, С. К. Хаджирадева]. — О. : ОІСВ, 1998. — 88 с.

2. Крестовская Н. Н. Теория государства и права. Элементарный курс / Н. Н. Крестовская, Л. Г. Матвеева. — Х. : Одиссей, 2007. — 384 с.

3. Культурология : учеб. пособие / [Г. В. Драч, В. Е. Давидович, А. Н. Ерыгин и др.] ; под ред. Г. В. Драча. — М. : Альфа-М, 2003. — 432 с.

4. Философский словарь / [А. В. Адо, И. И. Андреев, Н. П. Аникеев и др.] ; под ред. И. Т. Фролова — М. : Политиздат, 1987. — 590 с.

5. Назаренко С. В. Социология : учеб. пособие / С. В. Назаренко. — СПб. : Питер, 2009. — 496 с.

6. Социология права : учебник / [В. М. Сырых, В. Н. Зенков, В. В. Глазырин и др.] ; под ред. В. М. Сырых. — М. : Юрид. Дом «Юстицинформ», 2004. — 464 с.

7. Правове виховання в сучасній Ук-

раїні : монографія / [А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. — Х. : Право, 2010. — 368 с.

8. Байниязов Р. С. Правосознание и российский правовой менталитет // Правоведение. — 2000. — № 2. — С. 31–40.

9. Дзьобань О. П. Правове виховання як засіб правової соціалізації: філософсько-правові аспекти / О. П. Дзьобань, Є. М. Мануйлов // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. / [відп. ред. В. Я. Тацій]. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. — Вип. 100. — С. 407–416.

10. Оборотов Ю. Н. Современное государство: основы теории : учеб. курс / Ю. Н. Оборотов. — О. : Астропринт, 1998. — 132 с.

11. Бабенко А. Н. Правовая социализация как процесс освоения правовых ценностей // Государство и право. — 2005. — № 2. — С. 104–106.

12. Баранов П. П. Правовая психология курсантов вузов МВД России : монография / П. П. Баранов, Л. В. Меццержакова. — Ростов н/Д : РЮИ МВД России, 2001. — 168 с.

13. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : учебник / Ю. В. Чуфаровский. — М. : Новый Юрист, 1998. — 448 с.

УДК 342.925:347.956

І. Козій,

аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО
ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Адміністративне судочинство покликане забезпечувати дотримання державними органами та органи місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами прав громадян та охороняти непорушні засади Конституції України. Відтак, законодавство, що ре-

гулює порядок розгляду судами справ за участю суб'єктів владних повноважень, потребує постійного удосконалення. Право звернення до адміністративного суду з позовом щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, як складо-